

Предраг Терзић*
Институт за политичке студије, Београд

СХВАТАЊЕ ТЕОРИЈСКЕ МИСЛИ НИКОЛА МАКИЈАВЕЛИЈА У ДЕЛУ СЛОБОДАНА ЈОВАНОВИЋА

Сажетак

Слободан Јовановић животни пут Никола Макијавелија (*Niccolò di Bernardo dei Machiavelli*) дели у два раздобља. Док у првом истражује његов живот и учешће у власти, у другом делу почиње Макијавелијева борба против власти. Дубоке трагове на политичку судбину и лични живот Никола Макијавелија оставила су, према речима Слободана Јовановића, два важна догађаја. Ако је први био појава фра Ђиролама Саворанола (*Girolamo Savonarola*), други је представљала војно-политичка радња Чезара Борџије (*César Borgia*) у Ромањи. Макијавелијеву научну заоставштину чине књига Разматрања о првих десет књига Тита Ливија (*Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*) и његово најпознатије дело О кнежевинама, које је познатије под називом Владалац (*Il Principe*). Књига Владалац представља интелектуално оруђе, које Макијавели препоручује сваком будућем властодршцу. Циљано је написана да упути, али и опомене на све предности и недостатке бављења влашћу. Одлуке и поступци оних који управљају државним пословима треба да буду засновани искључиво на рационалним темељима. Будући да је по опредељењу био републиканац, Макијавели је исказивао симпатије за монарха, као носиоца војне

** Имејл адреса: predrag.terzic@ips.ac.rs; ORCID: 0000-0003-3896-6217.

власти, док је изражавао негативне вредносне оцене о монарху као актеру политичких збивања и субјекту доношења политичких одлука. Тако Јовановић закључује да Макијавелијева теорија враћа стари начин разумевања државе као највишег облика људског удруживања, која више нема теолошке циљеве, које је хришћанство заступало. Јасно профилишући доброг, али не и идеалног владооца, Макијавели исказује ставове у погледу различитих ситуација које прате вршење државне власти. Иако се везује за политичку сферу људског поступања, појам макијавелизам почиње да се употребљава и у осталим областима људског деловања. Макијавелизам, заправо, постаје општи начин поступања оних који немају моралних скрупула у остварењу амбиција.

Кључне речи: Слободан Јовановић, Николо Макијавели, макијавелизам, Владалац, О кнежевинама, *II Principe*

УВОД

Иако се бавио истраживањем тема из српске политичке историје XIX века, значајним догађајима из европске политичке историје, уставног права, теорије државе и права, политичке социологије, Слободан Јовановић је део истраживања посветио и изучавању историје политичке мисли. Изучавајући историју политичких теорија, Јовановић почиње од античких политичких филозофа, преко нововековних теоретичара до савремених политичких мислилаца, али и политичких мислилаца и делатника у деветнаестовековној Србији. Тако је у својој двотомној студији *Историја политичких доктрина* (Јовановић 1935, Јовановић 1935а), Слободан Јовановић изучавао теорије Сократа, Платона, Едмунда Берка (*Edmund Burke*), Карла Маркса (*Karl Heinrich Marx*), Фридриха Енгелса (*Friedrich Engels*), Констанана (*Benjamin Constant de Rebecque*), Келсена (*Hans Kelsen*), Питамица (*Leonid Pitamic*), али је у *Политичким и правним расправама I и II* (Јовановић 1932; Јовановић 1932а) истраживао и политичке, економске и друштвене идеје Светозара Марковића, Пере Тодоровића, Јована Хаџића и Милана Пироћанца.

Ипак, у читавом низу теоретичара и учесника политичког живота, чије је политичке, филозофске, економске и шире друштвене идеје и теорије анализирао, Слободан Јовановић је посебно место посветио италијанском политичком мислиоцу, Николу Макијавелију. Јовановић Макијавелија означава као првенца политичке мисли у новом веку, присталицу ренесансе и теоретичара који се залагао за потпуно другачије, рационалистичко схватање државе, искључујући из расправе о политици теолошке елементе коришћене у средњем веку. Пренебрегавши хришћанске циљеве државне организације, Николо Макијавели државу не одређује као божанску творевину, већ као последицу удруживања људи. Тако се у држави, као облику људског удруживања, одлуке владара више не заснивају на теолошким постулатима хришћанства, већ на рационалним елементима поступања.

Ради лакшег разумевања Макијавелијевих мисли и дела, Слободан Јовановић настоји да читаоца упуту у социјално порекло фирентинске породице Макијавели, образовање и политичко деловање Никола Макијавелија, као и политичке идеје за које се у практичном бављењу политиком залагао, али и људе и догађаје које је у својим делима представљао.

ЖИВОТ НИКОЛА МАКИЈАВЕЛИЈА

Николо Макијавели је био италијански политички теоретичар, који је рођен 1469. године у Фиренци. Његов отац Бернардо Макијавели био је познати фирентински адвокат, а породица и с очеве и с мајчине стране припадала је старом градском племству. У то доба Фиренца је била независна држава, којом је управљао Лоренцо де Медичи (*Lorenzo de' Medici*). Породица Медичи је владала Фиренцом све до 1494. године, а њиховим одласком с власти успостављена је Слободна фирентинска република, која ће трајати све до 1512. године и повратка Медичија на власт.

Николо Макијавели је био правник, државни службеник, политички теоретичар, али и учесник политичког живота Фиренце, војсковођа и борац за уједињење Италије. Док је као политички мислилац оставио историји политичких теорија приказ владоца који, не разликујући морална од неморалних средстава, тежи искључиво опстанку на власти, као државни службеник истицао је неопходност започињања војних подухвата у циљу уједињења

малих италијанских држава. „Његова основна мисао заокупљена је проблемом уједињења расцепканих италијанских феудалних државица, које су само уједињене способне да се супротставе најезди европских сила, с једне, и моћном апсолутизму римског папе, с друге стране” (Симић 1992, 167).

Макијавели је своје политичко деловање, бављење политичком теоријом, али и читав свој живот везао за Фиренцу. У њој је рођен, а у Фиренци је и преминуо, 1527. године. Ако је одласком Медичија с власти започео рад у државној администрацији, њихов повратак на власт значио је и Макијавелијево напуштање државне службе. Зато Слободан Јовановић целокупан животни пут Никола Макијавелија дели у два раздобља. „Остављајући на страну његово детињство и његову младост, његов се живот дели на два готово једнака дела: од 1498 до 1512; од 1512 до 1527” (Јовановић 1935, 149–150). Док је први период обухватао Макијавелијево практично бављење политиком, други је значајнији за историју политичких доктрина.

Први део живота Никола Макијавелија

Изучавајући први део живота Никола Макијавелија 1498. до 1512. године, Слободан Јовановић описује његово одрастање, образовање и учешће у власти, када је службовао на месту секретара Савета десеторице, на које је дошао у двадесет деветој години живота. Бавећи се дипломатским и војним питањима, Макијавели је био члан изасланстава, које је Република слала императору и папи. У овим пословима Николо Макијавели „је показивао изузетну способност и преданост, тако да је ускоро стекао велики углед и стасао за обављање најтежих и најделикатнијих дипломатских послова, па чак и руковођење неким ратним операцијама” (Молнар 2001, 238). Ипак, иако не негира да су Макијавелију „поверавани важни послови”, Јовановић наводи да је Николо Макијавели за то „имао да захвали поглавито шефу републике, Содеринију. Он је називан Содеринијева креатура, његов *mannerino*. Поред све своје интелектуалне живости, он се никада није могао уздигнути из потчињеног секретарског положаја, остајући до века `мали Николо`, како га је назвао Карлајл” (Јовановић 1935, 152).

Иако је у односу према људима и догађајима настојао да разуме целину политичких и друштвених појава и процеса, Макијавели је неретко занемаривао појединости. Тако Слободан Јовановић

примећује да су Николу Макијавелију недостајале управо карактерне црте искусног политичара, који своја сазнања и будуће одлуке темељи на бројним појединостима у делу и поступању других људи у његовом окружењу. Сматра да Макијавели у овом делу живота, иако је био део државног апарата, није испекао политички занат, јер напосто није људе око себе посматрао и вредновао очима политичара. Мерено политичким аршинима, Макијавели није изградио осећај за мало и појединачно, без којег нема успеха у бављењу политиком. Случајно или намерно, Николо Макијавели се држао општег посматрања ствари услед чега му је промицала читава група људи који су се политиком бавили на nižем нивоу, развијајући је као практичну делатност.

Слободан Јовановић овакво Макијавелијево поступање приписује карактеру његове личности, у чијем се средишту налазила уметничка душа. „Више теоретичар и уметник него практичан политичар, Макијавели није успео стећи код савременика велику политичку репутацију” (Јовановић 1935, 152). Зато и не чуди што у дипломатским пословима Николо Макијавели није успео да достигне ранг амбасадора, већ је остао на секретарском положају. Недовољно спретан за практичну политику, карактерних особина које нису одговарале свакодневним политичким дешавањима и борбама, Макијавели није учествовањем у власти успео и да достигне политичку зрелост.

Други део Макијавелијевог живота

Како наводи Слободан Јовановић, у другом делу Макијавелијевог живота од 1512. до 1527. године почиње његова борба против власти. У том периоду Николо Макијавели доживљава пад Републике и повратак Медичија. Оставши без звања, убрзо бива политички прогоњен и доспева у тамницу. Иако доживљава политички неуспех и личну несрећу, Макијавели у ово доба живота почиње да пише и објављује своја позната дела. „Одстрањен из зоне политичког утицаја Фиренце, у околностима физички дистанцираности од главних токова друштвене збиље, своје искуство и знање видео је као једину шансу повратка на сцену друштвеног деловања” (Лапчевић 2023, 729–730).

Његову научну заоставштину чине књига Разматрања о првих десет књига Тита Ливија (*Discorsi sopra la prima Deca di Tito Livio*) и чувено дело О кнежевинама (*De principatibus*), које

је познатије под називом Владалац, односно *II Principe* (Лукић 1982, 242; Влајнић 2024, 15). Поред ових, Макијавели је написао и друге књиге, чиме је стекао репутацију угледног историчара и политичког теоретичара. На тај начин је успео и да оствари везу с Медичијима, који показују интересовање за његов рад и поверавају му писање историје Флоренције. Међутим, Макијавелијево политичко приближавање Медичијима оцењено је негативно у времену поновног успостављања Републике, што га је коштало секретарског места. Чини се да је писац „политичког куvara” за владање опет лоше проценио политичке прилике у земљи (Јовановић 1935, 149–155).

Наравно, тиме се не умањује значај Макијавелијевог научног опуса, што су историја и политичке науке, проглашавајући га класиком нововековне политичке мисли, вековима касније и потврдиле. Николо Макијавели је своју политичку мисао определио и у цикличном виђењу историјских догађања. „За разлику од новијег схватања људског времена које подразумева напредовање људског рода са одвијањем историје, Макијавели је сматрао да историја има циклични ток, те да представља вечно враћање истог, само на различитим местима и у различитим временима. И док новије схватање подразумева да цивилизацијски, а у бити највећи технички напредак доводи не само до цивилизовања него и до морализовања људи, да не кажемо и до моралног скока у њима, Макијавели није имао тих илузија. Штавише, био је уверен да људи његовог времена нису ни бољи ни гори од својих далеких предака из старине, а у погледу својих земљака у Италији био је сасвим сигуран да су гори од Римљана из златног доба древнога Рима” (Чавошки 2001, 335–336).

УТИЦАЈИ НА НАСТАНАК МАКИЈАВЕЛИЈЕВИХ ПОЛИТИЧКИХ ИДЕЈА И ЊЕГОВО ПОЛИТИЧКО ДЕЛОВАЊЕ

Приликом изучавања историје политичких теорија, значајно место заузимају и друштвени, политички и научни утицаји на политичке мислиоце. Такви утицаји могу да буду унутрашњи и спољни, непосредни или посредни, а могу да произведу прихватање једних или, с друге стране, одбацивање других политичких, економских, културолошких или, уопште, друштвених идеја.

Дубоке трагове на политичку судбину и лични живот Никола Макијавелија оставила су, према речима Слободана Јовановића, два важна догађаја. Док је први био појава фра Циролама Саворанола, други је представљало деловање Чезара Борџије. Они су подстакли Макијавелија на нова размишљања у вези с актуелним политичким приликама у земљи.

Утицај фра Циролама Савораноле

Како би дочарао важност фра Циролама Савораноле у животу Макијавелија, Слободан Јовановић даје приказ живота и начина деловања овог доминиканског калуђера и настојника манастира Светог Марка у Флоренцији. Сматрао га је човеком ретких способности који је имао полихисторско знање, делајући као богословски писац, песник, законодавац, политички агитатор и, у неку руку, демагог. Како је био добар оратор, своје способности је покушавао да употреби ради реформисања Католичке цркве. Позивајући свет на кајање, Саворанола је пуним заносом прорицао лошу судбину људи неспремних на признање својих грехова. У својој мисији показивао је границе лудила, што се, према речима Слободана Јовановића, може приметити и на његовим сликама (Јовановић 1935, 163–164).

Говорећи о лошем стању у тадашњој Католичкој цркви, Саворанола је превасходно критиковао папу Александра VI. Склон разврату и лошем животу, гојазан и неуредан, папа Александар VI личио је на човека коме је вера представљала само средство за задовољење сопствених интереса. Зато и не чуди што се међусобна нетрпељивост Савораноле и папе претворила у отворени сукоб. С обзиром на Саворанолину популарност међу народом Флоренције, папа је против себе добио велики број верника. То је отежавало коначан обрачун Александра VI са Саворанолом, који је изнео своје гледиште реформисања Католичке цркве у чијем средишту је било потпуно окретање вери и правом побожном животу. Међутим, овај сукоб се завршио у корист папе, што је довело до спаљивања Савораноле на ломачи у самој Флоренцији.

Чињеница да је Саворанола био ванредно утицајан и даровит човек, који је оставио значајан траг у Флоренцији, није оставило дубље утиске на Макијавелија. Николо Макијавели је показивао хладан однос према њему, сматрајући га човеком слабих моралних уверења,

спремног да својим даровитим проповедима заведе лаковерне људе. Саворанолину неуспешну борбу с папом Макијавели приписује чињеници да није поседовао оружје, нити оружане формације које би биле способне да примениле силу. Без тога, примећује Макијавели, није могуће водити борбу против других људи. У прилог својој тези о неуспешности „ненаоружаних пророка” наводи историјске примере других реформатора, попут Мојсија, Кира, Тезеја и Ромула (Јовановић 1935, 169–170).

Утицај Чезара Борџије

Према мишљењу Слободана Јовановића, у знатно већој мери је на Макијавелија оставило утисак деловање Чезара Борџије. Будући да је био син Саворанолиног главног непријатеља, папе Александра VI, слично оцу и Чезаре Борџија је био склон разврату и расипничком животу. Атипичан у начину опхођења према људима, а нарочито женама, „снивао је о војној слави Александра и Цезара” (Јовановић 1935, 172).

Прилично сумњива смрт његовог брата, дуче од Гандије, отворила је Чезару Борџији пут ка управљању папском војском. Убрзо се одриче духовног и враћа световном животу, користећи добре односе свог оца, папе Александра VI, с француским краљем Лујем XII. Тако је папа Александар VI дао Лују XII сагласност за развод, што је француског краља подстакло да, у знак захвалности, његовом *сину* Чезару преда војводство Валантиноа. „Отуда Чезару Борџији назив дука Валентино, или просто Валентино, под којим је био познат код савременика” (Јовановић 1935, 173).

Чезаре Борџија је користио најамничке и француске трупе за обрачун с противницима папства. Међутим, убрзо је уочио да оне нису потпуно поуздане, услед чега је тежио да формира сопствену војску. Ипак, надамак остварења своје војничке жеље догодила се смрт његовог оца, папе Александра VI. Смрт папе Александра VI је показала да Чезаре Борџија целокупну своју моћ и војничке успехе неупоредиво више дугује очевом ауторитету и моћи, него сопственим способностима и заслугама. Зато убрзо наступа период опадања утицаја Чезара Борџије, који је настао након избора његовог великог противника, Јулија дела Ровере на место папе.

Добивши име Јулије II, нови папа је желео да рашчисти с претходним стањем. Почео је тако нескривено да се обрачунава са

Чезарем Борџијом, тако што га је утамничио у Риму. Међутим, уместо да се мудро примири, Борџија креће у отворену борбу против новог папе, ратујући под папском и француском заставом. Испоставило се, ипак, да је то била још једна у низу лоших политичких и војничких процена, која се окончала његовом смрћу у рату на страни наварског краља. Чини се тако да Чезаре Борџија није најбоље разумео и усвојио познати и владајући принцип папства *једно тело – једна глава*, од ког се никада није одустало (Станковић 2016, 593).

Макијавели је комуницирао са Чезаром Борџијом углавном на тему политике и актуелних прилика у земљи. Иако не тако честа, њихова комуникација је почела с Борџијиним животним успоном, а након тога и падом. То практично значи да је Макијавели имао прилике да се упозна са целокупним животним путем, војничким и политичким, али и успесима и неуспесима Борџије у променљивим друштвеним и политичким околностима. Отуда се Макијавелијево мишљење о Чезару Борџији мењало од периода одушевљења до доба разочарања његовим ликом и поступцима. „Не треба, међутим, сметнути с ума, да Макијавели непрестано одржава двојство људске и зверске природе у личности владоца и да увек наглашава да владалац треба да се служи и једном и другом, како му већ дате околности налажу. И какав год да је, владалац мора остављати утисак да је милосрдан, човечан, искрен и побожан, и да буде такав, дакле, човечан. Али увек мора бити спреман да се послужи и својом заданом, зверском природом” (Чавошки 2001, 344).

Описујући популарност, ставове, доба напретка и стицања моћи, али и периоде назадовања и политичких и војних пораза фра Савонароле и Чезара Борџије, Николо Макијавели је настојао да одреди правила политичког деловања која омогућавају успех у политици. „Имајући пред собом пример Борџије и Савонароле, Макијавели је утврдио да владалац мора бити пола лав, пола лисица, да мора бити храбар и лукав у исти мах” (Ђурић 2010, 223).

КЊИГА ВЛАДАЛАЦ

У књизи Владалац представљен је начин избора и коришћења оруђа, које Макијавели препоручује сваком будућем властодршцу. Ово дело је циљано написано да упути, али и опомене на све предности и недостатке бављења влашћу и служења народу. У овој књизи Макијавели пише о монархији и монарху свог доба. Притом,

на уму има владооца у италијанским приликама, које су захтевале владара с војничким карактеристикама управљања. У вези с тим, Слободан Јовановић наглашава да Макијавелијев Владалац „јасно показује да је од оновремених догађаја авантура Чезара Борције оставила у њему најтрајније успомене” (Јовановић 1935, 182).

Макијавели се залагао за републикански облик владавине, који представља алтернативу социјалдемократском, либералном, комунитарном и етичком приступу. Међутим, чак и ако га сведемо на пуко држављанство, републикански приступ не подразумева недвосмислен појам у литератури (Bobbio and Viroli 2003; Mazza 2010). У том смислу, Пети (*Phillip Pettit*) разликује два типа републиканизма: републиканизам као схватање слободе и одсуства доминације и републиканизам мешовите владе. Док је први проистекао из искуства америчке и француске револуције, други је класичан и заснива се на идејама преузетим из антике (Pettit 1997, 2012; Савановић 2022, 54). Главни представници републиканизма као схватања слободе и одсуства доминације су Џон Лок (*John Locke*), Жан-Жак Русо (*Jean-Jacques Rousseau*), Џејмс Медисон (*James Madison*), а републиканизам мешовите владе је постојао у Старом Риму, Венецији и Фиренци (Пети 1997, 129; Пети 2012, 6–7; Савановић 2022, 54). Његови представници су били Цицерон и Макијавели (Савановић 2022, 54).

Николо Макијавели је исказивао симпатије за монарха, као носиоца војне власти, док је изражавао негативне вредносне оцене о монарху као актеру политичких збивања и субјекту доношења политичких одлука. „Макијавели се често представља као утемељивач политике која се не обазире ни на какве моралне обзире, као утемељивач политике као мужевне делатности у којој нема места осећањима, животним слабостима или страстима. Одлуке и поступци оних који управљају државним пословима треба да буду засноване искључиво на рационалним темељима. Политика је, онда, подручје деловања инструменталне рационалности” (Живановић 2011, 58). Зато се Макијавелијева теорија враћа на стари начин разумевања државе као највишег облика људског удруживања, која не подразумева постојање виших циљева државне организације које је хришћанство заступало. „Вратити се античкој политици, значило је – макар само посредно и полусвесно – прекинути с хришћанским моралом, ставити се ван његових граница, с оне стране крста” (Јовановић 1935, 183).

Јасно профилишући доброг, али не и идеалног владоаца, Николо Макијавели исказује своје ставове у погледу различитих ситуација које прате вршење државне власти. У одељку XXI под називом „Како треба да се понаша владалац да би био поштован”, Макијавели наводи разнолика дешавања, препоручујући владару како у њима треба да поступа. Према његовим размишљањима, „неодлучни владоаци остају неутрални да би се извукли из садашње неприлике, и најчешће пропадају. Али када отворено пристанеш уз једну страну, ако тај с ким се удружиш победи, он ти је обавезан, воли те, ма колико био моћан, иако си му се предао на милост и немилост, јер људи никад нису тако непоштени да би те потлачили толиком неблагородношћу. Уосталом, победе никад нису тако потпуне да победилац више не осећа потребу да има обзира, нарочито да не заборави на правду. Ако онај на чијој си страни, изгуби битку, он те прима, помаже ти према својим могућностима, ти постајеш судеоник његове среће која се може повратити. У другом случају, када су они који се заједно боре такви да нема потребе да се бојиш победника, биће паметније да се определиш. Ти радиш на пропасти суседа с оним који би требало да га спасе, а победивши њега остаје теби на милост и немилост, а немогуће је да не победи кад га ти помажеш. Напомињем да владалац никад не треба да се удружи са јачим од себе, ако жели да нападне другога, осим кад га невоља натера, као што сам рекао. Јер ако победи он, препуштен си му на милост и немилост, а владоаци колико год могу, то увек треба да избегавају” (Макијавели 2003, 202–203).

У држави, како је Макијавели схвата, владалац има пресудну улогу, али поставља се питање улоге грађана у политичком животу. Тако један од најутицајнијих тумача мисли Никола Макијавелија, Џон Меккормик (*John McCormick*), сматра да су грађани у таквој државној организацији сведени на одобравање воље владоаца и пуке контролоре већ донетих одлука (McCormick 2003).

МАКИЈАВЕЛИЗАМ

Писан у духу тог времена, с намером да постане „корисно политичко упутство”, Макијавелијев *Владалац* је несумњиво достигао значајну популарност, јер је постао предмет опсежних политиколошких, филозофских, историјских, социолошких и правних расправа. Једно од најзначајнијих питања које је Николо

Макијавели изучавао у *Владаоцу* било је усмерено на корелацију између политике и морала. „Макијавелијево виђење односа политике и морала можемо да наслутимо већ у његовој подели држава на монархије и републике, као и у њиховој даљој подели према начинима стицања власти” (Влајнић 2024, 16–17).

Међутим, након Макијавелијеве смрти, средином XVI века, „о `Владаоцу` се говори као о најнеморалнијем спису после Христа. Језуитски и протестантски писци, који се ни у чем другом не слажу, слажу се у осуди ове књиге” (Јовановић 1935, 231). У таквим околностима развија се појам макијавелизам, као заједничка језичка творевина за негативно одређење Макијавелија и његовог дела. У дословном смислу, макијавелизам представља облик аморалног понашања које се везује за постизање унапред постављеног циља, без вођења рачуна о средствима које се користе за његово остварење. „Под макиавелизмом разуме се та доиста Макиавелијева идеја, да политика нема везе с моралом, и да је у политичком животу слободно служити се неморалним средствима” (258).

Тако свако средство погодно за постизање одређеног циља постаје одговарајући начин деловања појединца, али и читавих друштвених група и организација. Макијавели у *Владаоцу* посебно истиче: „Нека се владалац, дакле, труди само да побеђује и сачува државу, средства којима ће се служити увек ће се сматрати часнима и биће хваљена, јер се светина задобија спољашњошћу и успешним исходом подухвата, а у свету постоји само гомила, док мањина излази из сенке само када је већини потребно да се на некога ослони” (Макијавели 2003, 165).

Макијавели примећује да људи његовог времена нису у стању да се ослободе моралних обавеза према другима. Из тог разлога не могу имати чак ни краткорочне успехе у бављењу политиком. Свој став поткрепљује примером Ђована Паола Баљонија, тиранина из Перуђе, против којег је папа Јулије II покренуо војску. Иако Баљони није био моралан човек, склон поштењу и исправном односу према људима, без борбе се покорио папи, бојећи се његовог ауторитета. Ипак, у брзини папа Јулије II стиже пре своје војске у Перуђу, чиме је самог себе довео у животну опасност. Међутим, уместо да искористи ову папину брзоплетост, Баљони није учинио ништа. Зато Макијавели закључује да је Баљонијева малодушност допринела да пропусти прилику и лиши живота или барем утамничи папу Јулија II (Јовановић 1935, 188–189).

Разматрајући корене политичке малодушности водећих људи свог времена, Николо Макијавели ову њихову карактерну црту приписује хришћанском учењу. Бирајући између римског аморалног начина владавине и верских начела, Макијавели свесно жртвује хришћанство. „Најпре, Макијавели одбацује теолошки поглед на свет, теолошки ток мисли, теолошку аргументацију, наводе из Св. Писма и других црквених списа и разне мистичне тврдње, што се све не може проверавати рационално и што данашњем човеку изгледа потпуно неразумљиво, неприхватљиво и далеко” (Лукић 1982, 255).

Његово разумевање успешног владоаца подразумева примену свих могућих метода, само ако служе одржавању на власти. Отуда у Владоцу износи следеће: „Наши владоци нека се не жале на судбину што су изгубили своје државе пошто су годинама били на престолу, већ на своју неспособност. У миру никад нису помишљали да се прилике могу променити (људска је мана да се за време среће не помишља на олују), а кад несрећа наиђе, уместо да јој се супротставе, помишљају на бекство, надајући се да ће их народ, кад им досади осиноост победиоца, позвати да се врате. Кад нема шта да очекује, таква одлука је добра, али не ваља због ње пропустити друге могућности. Никад не треба пасти, очекујући наду да ће те неко подићи, то се никада не дешава. Ако се деси, нећеш се спасити нити обезбедити, бранио си се кукавички и одбрана није зависила од тебе. Дакле, нема боље, сигурније и трајније одбране од оне коју си организовао и која зависи од твоје храбрости” (Макијавели 2003, 222–223).

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Без довољно успеха у практичној политици, Николо Макијавели је оставио значајну заоставштину у теоријском објашњењу политичког деловања. Његова најпознатија дела су *Разматрања о првих десет књига Тита Ливија* и *Владаоца*. Истакавши рационално поступање у политици насупротив подређености Католичкој цркви и хришћанским нормама као начину владања, Макијавели је начинио отклон у односу на средњовековно теолошко одређење циљева државе и начина бављења политиком. Тиме се Николо Макијавели утемељује као једна од прекретница у нововековном схватању политике.

Изучавајући историју политичких доктрина, Слободан Јовановић Макијавелија сврстава у ред малобројних аутора чије

теорије је представио у својим књигама, укључујући Сократа, Платона, Маркса, Енгелса, Констанана, Берка, Келсена, а поред њих од српских политичких и друштвених мислилаца проучавао је дела Светозара Марковића, Пере Тодоровића, Милана Пироћанца и Јована Хацића. Притом, изучавајући теорију Никола Макијавелија, Јовановић говори о његовом животу и политичком деловању, али Макијавелијев значај првенствено произилази из тога што је први наглашавао да је политика делатност која је одвојена од хришћанског морала и схватања државе као организације, која није заснована на теолошким циљевима постојања, већ настаје удруживањем људи. Зато се у држави, као облику људског удруживања, одлуке владара више не заснивају на теолошким постулатима хришћанства, већ на рационалним елементима поступања. На тај начин, Макијавели уводи у политичку теорију потпуно другачије схватање политике и државне организације у односу на средњовековно размишљање, које је било под снажним утицајем Католичке цркве.

Међутим, и поред значаја идеја Никола Макијавелија у историји политичких доктрина, његово име се данас углавном употребљава у негативном политичком контексту. Упорно и вековима коришћено негативно истицање Макијавелијевог дела довело је и до стварања посебног појма, макијавелизма. Иако се везује за политичку сферу људског поступања и то првенствено за деловање људи који доносе одређене политичке одлуке, појам макијавелизам почиње временом да се користи и у осталим областима људског живота и рада. Макијавелизам, заправо, постаје општи начин деловања оних који немају моралних скрупула у остварењу сопствених амбиција.

Међутим, иако је Макијавелију приписана максима да „циљ оправдава средства”, он то никада није написао ни у једном свом делу, већ је у Владаоцу навео да „циљ одређује средство”. Док прва мисао указује да се у сврху постизања одређеног циља не бирају средства и да је свако средство, било оно морално или неморално, часно или нечасно, законито или у супротности с правним нормама, одговарајуће и прихватљиво уколико води постизању циља, друга подразумева да се на основу постављеног циља бира средство за његово постизање. Дакле, Николо Макијавели допушта избор средстава у складу са циљем који се жели постићи, али корисност употребе одређеног средства не подразумева нужно и његову легитимизацију. Тако се показује да је Макијавелијево одређење односа циља и средстава потпуно другачије у односу на много пута

истицану инструментализовану улогу средства у сврху постизања циља. Тако је погрешно интерпретиран однос између циља и средства митологизирала Макијавелијеву личност, дајући јој претежно негативне вредносне квалификације.

Како је тога био свестан, Слободан Јовановић настоји да утврди разлоге који су Макијавелија определили да занемари моралне, а истиче интересне мотиве бављења политиком. Отуда закључује да Макијавелијеве идеје нису оригиналне, већ плод познавања античке историје. Дакле, Макијавелијево мишљење јесте било супротстављено средњовековном схватања политике и државе, али није било потпуно ново као што се то неретко истиче. Јовановић закључује да је разумевање политике Никола Макијавелија било пре враћање на старо, предхришћанско и античко бављење јавним послом, које је било ослобођено од религије, него ново у историји политичких теорија. Користећи античку мудрост стечену бављењем политиком, Макијавели сматра да морални обзири морају бити потчињени политичким интересима, а значај његове теорије је пре свега у томе што је након више од хиљаду година снажног утицаја успео да одвоји политику од утицаја Католичке цркве и што је начинио најпознатији „политички кувар” за људе који се баве политиком или желе да учествују у политичком животу.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Влајнић, Никола. 2024. „Политичка филозофија Никола Макијавелија у Шекспировом Ричарду III.” *Политичка ревија* 24 (2): 13–32. DOI: 10.5937/pr80-50689.
- Ђурић, Михаило. 2010. *Историја политичке филозофије*. Београд: Албатрос плус.
- Живановић, Игор. 2011. „Платон, Макијавели и макијавелизам.” *Филозофија и друштво* 22 (3): 45–67. DOI: 10.2298/FID1103045Z.
- Јовановић, Слободан. 1932. *Политичке и правне расправе, књига прва*. Београд: Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон.
- Јовановић, Слободан. 1932а. *Политичке и правне расправе, књига друга*. Београд: Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон.
- Јовановић, Слободан. 1935. *Из историје политичких доктрина, књига прва*. Београд: Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон.

- Јовановић, Слободан. 1935а. *Из историје политичких доктрина, књига друга*. Београд: Геца Кон.
- Лапчевић, Миливоје. 2023. „Хронологија антрополошког песимизма Никола Макијавелија.” *Зборник радова Правног факултета, Нови Сад* 57 (3): 723–738. DOI: 10.5937/zrpfns57-46852.
- Лукић, Радомир. 1982. *Историја политичких и правних теорија. I књига: од антике до почетка XVII века*. Београд: Научна књига.
- Макијавели, Николо. 2003. *Владалац*. Нови Београд: ИП Књига; Земун: Невен.
- Молнар, Александар. 2001. *Расправа о демократској држава. I. Право на отпор тиранији*. Београд: Самиздат Б92.
- Савановић, Александар. 2022. „Шта јесте ‘републиканизам’? Република као ‘форма власти’ и република као ‘форма владавине’.” *Политеиа* 12 (24): 51–80. DOI: 10.5937/politeia0-41326.
- Симић, Слободан. 1992. „Однос војне организације и државе у делима Никола Макијавелија.” *Војно дело* 44 (3): 167–182.
- Станковић, Владан. 2016. „Утицај папства на Србију и Бугарску крајем XII и почетком XIII века.” *Теме* 40 (2): 583–596.
- Чавошки, Коста. 2001. „Макијавелијев антрополошки песимизам.” *Анали Правног факултета у Београду* 49 (1–4): 334–349.
- Bobbio, Norberto, and Maurizio Viroli. 2003. *The Idea of the Republic*. Cambridge: Polity Press.
- Mazza, Luigi. 2010. “Strategic planning and republicanism.” *SPATIUM International Review* 22: 1–10. DOI: 10.2298/SPAT1022001M.
- McCormick, John. 2003. “Machiavelli against Republicanism.” *Political Theory* 31(5): 615–645.
- Pettit, Phillip. 2012. *On the People’s Terms: A Republican Theory and Model of Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pettit, Phillip. 1997. *Republicanism: A Theory of Freedom and Government*. Oxford: Clarendon Press.

Predrag Terzić*

Institute for Political Studies, Belgrade

UNDERSTANDING THE THEORETICAL THOUGHT OF NICCOLÒ MACHIAVELLI IN THE WORK OF SLOBODAN JOVANOVIĆ

Resume

Slobodan Jovanović divides Niccolò Machiavelli's life into two distinct periods. The first explores Machiavelli's life and involvement in governance, while the second focuses on the phase of his life marked by opposition to authority. Two significant events influenced Machiavelli's life and political activities: the rise of Fra Girolamo Savonarola and the military-political actions of Cesare Borgia in Romagna. In *The Prince* Machiavelli serves as an intellectual tool recommended by Machiavelli for future rulers. It was written to guide and caution about the advantages and disadvantages of ruling. Decisions and actions of those in power should be based solely on rational grounds. Despite being a republican by inclination, Machiavelli expressed sympathy for the monarch as a military leader while holding negative views on the monarch as a political actor and decision-maker. Jovanović concludes that Machiavelli's theory reverts to an old understanding of the state as the highest form of human association, abandoning the goals championed by Christianity. By clearly defining the good, though not ideal, ruler, Machiavelli presents his views on various situations associated with state authority. Although initially linwked to the political sphere, "Machiavellianism"

---

* Email address: predrag.terzic@ips.ac.rs; ORCID: 0000-0003-3896-6217.

has come to describe a general approach for those without moral scruples in pursuing their ambitions.

Keywords: Slobodan Jovanović, Niccolò Machiavelli, Machiavellianism, The Prince, Discourses on Livy, II Principe

---

* Овај рад је примљен 22. јула 2024. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 8. августа 2024. године.